

Лекція 7. Тема. Ігри та розваги дітей.

Питання.

Ігри та розваги дітей Античності

Ігри та розваги дітей Середньовіччя та Нового часу.

Дитячий простір XIX ст.

Радянське дитинство та іграшки

Гра — діяльність людини з моделювання іншого виду діяльності з розважальною чи навчальною метою.

Ігри та розваги дітей Античності

Діти, підростаючи, приймалися за ігри. Брати і сестри росли разом: грали, сварилися, бив один одного, плакали і мирилися по сто разів на дню. Їм купували іграшки, цінність яких залежала, звичайно, від стану батьків, але «сюжети» яких були незмінно однакові: глиняні розфарбовані звірі і тварини, повозочка і спеціально для дівчаток ляльки, часто з рухомими членами. Одну таку ляльку, вирізану з дуба і прекрасно збереглася, знайшли в Римі; на пальцях у неї були надіті мініатюрні кільця. Так само, як і тепер, у ляльок було своє «господарство»: одяг, яку шили іноді дбайливі руки няні або матері, а то і невмілі пальці найменшої господині, прикраси, посуд. Діти часто самі знаходили собі іграшки: черепашки, строкаті камінчики займали серед них перше місце. Іноді вони робили іграшки самі. Лукіан розповідає, як він в школі ліпив із глини та воску коней, биків і людей, неодноразово отримуючи за це ляпаса від учителя ; римські хлопці навряд чи відрізнялися від грецьких.

Грали вони в ті ж ігри, в які і зараз грають діти по всьому світу: бігали наввипередки, будували з піску будиночки (заняття, що викликало у Сенеки гіркі роздуми про те, що дорослі відрізняються від дітей тільки видом, - de const. Sapient. 12 . 1-3), ховалися одна від одної, грали в чіт і непарне, бігали з обручем, ганяли, підганяючи хлестиком, кубарь, скакали верхи «на довгі тростини», гойдалися на гойдалках. Спеціально хлоп'ячої грою було кидання камінчиків в ціль і пускання їх по воді «млинцем»; «Гра ця полягає в тому, щоб, набравши на березі моря камінчиків, обточених і випрасуваних хвилями, взяти такий камінчик пальцями і, тримаючи його плоскою поверхнею паралельно землі, пустити потім навскіс донизу, щоб він якомога далі летів, кружляючи над водою, ковзав над самою поверхнею моря, поступово падаючи і в той же час показався над самими гребенями, весь час підстрибуючи вгору; той вважається переможцем, чий камінчик пролітає далі і частіше вискакує з води». Хлопчики грали в солдатів, в гладіаторів, в циркових візників; подарунок маленької зеленої туніки того самого кольору.

Дитячі ігри, звичайно, поділяли домашні тварини: на помпейской фресці хлопчик веде на мотузочці мавпу, одягнену в плащ з відкинутим каптуром; на саркофагах зображені маленькі колісниці, запряжені баранами або козлами, які везуть хлопчика, який тримає в одній руці віжки, а в іншій батіг. Синочок Регула, страшного донощика Доміціанова часу, катався верхи на поні та впрягали їх у візок. У нього були собаки, великі і маленькі, і різні птахи: солов'ї, попугаї, дрозди. Птахи в дитячому світі були дуже улюблені. Примигениі, син одного з гостей Трімальхіона, «з розуму сховався по птахам»; батько постарався врятувати його від цієї згубної пристрасті, звернувши шию трьом його Щеглов і зваливши провину на тхора (Petr. 46). На одному саркофазі хлопчик в претекстом з буллою на шиї тримає в руках і пестить великого

ворона, якого він, може бути, вивчив говорити. Збереглася статуетка хлопчика з голубом в руках: римляни дуже любили цю птицю.

Ігри Середньовіччя та Нового часу

Суто дитяча спеціалізація ігор до 1600 року стосується тільки раннього дитинства - після чотирьох років вона стирається і зникає зовсім. Починаючи з цього віку дитина грає в ті ж ігри, що і дорослі, то з дітьми, то з тими ж дорослими. Ми це знаємо в основному завдяки багатій іконографії, так як з епохи Середньовіччя до XVIII століття гри стають улюбленим сюжетом художників; це вказує на місце, яке займали розваги в житті суспільства при Старому порядку. На гравюрі Арну кінця XVII століття зображені діти з колодою карт - діти знатних прізвищ, про що говорять манжети на рукавах дівчинки. Ніхто не бачить нічого обурливого в тому, що вони грають в азартні ігри, причому на гроші. Сюжет однієї з гравюр Стелли, присвячених забавам путті: програвся в пух дитина; видно, що художник співчуває його горю. Художники-караваджистів (XVII століття) часто пишуть солдатів, захоплених грою в тавернах: поруч зі старими служаками сидять хлопчики, ледь досягли дванадцяти років, і з не меншою пристрастю стежать за тим, що відбувається на картковому столі. На полотні Бурдона можна бачити групу бродяг, що спостерігають за двома малолітніми гравцями в кості. Тема азартних ігор на гроші серед дітей не шокує ще громадську думку, так як часто на картинах фігурують не найманці і бродяги, а й знатні персонажі Ленена.

Діти також брали участь - кожна вікова категорія у своїй ролі - в сезонних святах, збирали, як правило, всю спільноту. Нам важко уявити, яке значення надавалося ігор і свят в тодішньому суспільстві. У свідомості сьогоденного людини, міського чи сільського жителя, для них залишається лише малий

проміжок між професійним життям, виснажливої, з перебільшеним до неї ставленням, сімейними справами, наполегливими і виключають щось інше. Вся соціально-політична література - відображення сучасного громадської думки - говорить про складні умови життя і праці.

Дитячий простір XIX ст.

Діти на вулицях

Спеціально відведені території для активного відпочинку дітей з'явилися відносно недавно – у середині XIX ст., коли зусиллями органів місцевого самоврядування, громадських організацій, окремих осіб у великих містах Західної Європи і Північної Америки було облаштовано дитячі пісочниці, сади і майданчики. Їх появу обумовили три ключові фактори. По-перше, з розвитком психолого-педагогічних знань посилилася увага до дитини, її природи, потреб, навчання, виховання, самореалізації тощо. Педагогічно-реформатори пропагували важливість керованої спільної ігрової діяльності, а також вірили, що змалку “неправильно” соціалізовані особи можуть стати загрозою для суспільства. Зокрема відомий російський педагог і психолог П. Каптерев у 1898 р. писав: “потрібно наполягати на відведенні у кожному місті і містечку майданчиків і садів для дитячих громадських ігор . Вони мають бути невід’ємною частиною кожного благоустроєного міста і містечка, що виражатиме увагу мешканців до молодого покоління і розуміння однієї з найважливіших потреб дитинства” .

По-друге, індустріальна революція спричинила стрімку урбанізацію, а відтак й збільшення чисельності незаможного населення, надмірно зайнятого у промисловому виробництві. Батьки, котрі працювали цілими днями, залишали дітей фактично без нагляду.

По-третє, забавки на вулицях у модерному місті становили подвійну небезпеку. Постраждати могли і самі діти, потрапивши під колеса повозок, автомобілів, трамваїв, і пішоходи та транспорт, рухові котрих вони перешкоджали, інколи, навіть зумисно [3].

Отже перед владою міст постала нова задача: прибрати неповнолітніх з вулиць та вберегти їх від “світу розпусти” (безхатченків, злочинців, жебраків та іншого “поганого товариства”), натомість запропонувавши безпечні умови для ігор та спілкування.

Радянське дитинство

Не дивлячись на існуючі проблеми з забезпеченням дітей найнеобхіднішими товарами, нова більшовицька влада прагнула отримати і контроль над речами, якими гралися діти та засобами яких вони виховувалися. Вона спрямувала свою діяльність на створення та поширення «ідеологічно правильної» іграшки. Якщо на початку 1920-х років влада тільки намагалася реалізувати цю мету, то згодом її спроби взяти під контроль «світ дитинства» стали більш помітними. Проблема ж забезпечення дітей іграшками полягала у тому, що цей ринок ще був нерозвинений. Більшість із них були дорогими та дефіцитними. Тому в дитячих журналах часто розміщувалися детальні інструкції, як зробити те чи інше удосконалення уже старих речей: «До задньої осі дитячого триколісного велосипеда можна прикріпити причеп – легеньку колясочку для малюків. Таку колясочку спробуйте зробити самостійно». Новий дитячий журнал «Мурзилка» в умовах дефіциту 1920-х років пропонував свої оригінальні способи створення невігядливих іграшок, наприклад, плаваючого лебедя або кролика: «Візьми сире яйце і проколи його булавкою з обох кінців. Потім, тримаючи його над блюдцем, починай дути у проколоте місце. Тоді весь вміст яйця витече і залишиться лише шкаралупка. Ось із цієї шкаралупи можна будувати іграшки».

Так розвиваючи та стимулюючи творчість дитини, держава та радянське суспільство намагалось заповнити певний вакуум на ринку дитячих іграшок та речей, надаючи водночас і доступну, і просту у виготовленні саморобку. Це у свою чергу слід розглядати як типову властивість радянської матеріальної культури до розширення, що активно використовувалося як в 1930-ті роки, так і в подальші десятиліття. З цією метою видавалися окремі посібники, наприклад, як створити іграшки з пробок або будувати їх з картону .

Очевидно, дешевше було розробити зразки або заготовки якихось нескладних дитячих виробів, ігор, поширити інструкції з їх виготовлення у друкованих виданнях, представити це, як щось нове та цікаве для дитини, ніж налагодити їх широмасштабне виробництво в умовах індустріалізації. В цих умовах більшого значення набула така властивість радянської культури, коли багато речей знаходились, ніби у системі постійного і безперервного споживання . Крім того в умовах активного будівництва соціалізму та боротьби з «буржуазними елементами» всередині країни категорія «річ» отримала негативну конотацію і пов'язувалася з «міщанством» та «буржуазністю» Таке розуміння сутності володіння речами в радянському суспільстві ми можемо поширити і на дитячі товари.

З початку 1930-х років більшовицьке керівництво стало більш категоричним у питаннях виховання підростаючого покоління. Проблемам товарного забезпечення та постачання дитячих установ відводилась тепер особлива увага. Так, харківська місцева влада підкреслювала значення, яке отримувала відтепер робота за оздоровлення дитинства, і ставила завданням необхідність повсякденної систематичної участі всіх органів влади у цьому та застерігала, що «відсутність справжньої більшовицької опіки про дитину ... буде розглядатися, як зрив заходів партії на ключовій ділянці».

Формування «нового дитинства» у Радянському Союзі та трансформація повсякденного життя дітей було можливим завдяки діяльності шкіл, парків та

забезпеченню певними матеріальними цінностями, організованих спеціально для них. У зв'язку з цим, саме іграшка, як створений для дитини продукт виробництва, мала відіграти ключову роль у вихованні «квітів життя». На думку радянського керівництва, вона ніколи не була аполітичним товаром, а навпаки мала стати провідником нових форм колективного побуту. Очевидно, цій меті було підпорядковано і виробництво іграшок, про що свідчить наявність спеціальної документації про вимоги щодо виробництва дитячих виробів Харківським державним трестом трикотажної та рукавично-панчішної промисловості .

Наступним важливим етапом у формуванні світу дитячих товарів стало створення спеціального списку «правильних» та «неправильних» іграшок. У березні 1934 р. Комітет з іграшки затвердив список іграшок, які дозволялися і заборонялися для виробництва та поширення. Його врахування було обов'язковим для всіх підприємств, які виготовляли та поширювали ці предмети дитячих радощів. Важливо, що серед 119 найменувань рекомендованих комітетом «як особливо цінні» переважали такі іграшки, як предмети побуту, тварини. У першу двадцятку увійшли, зокрема, такі: 1) двигун з годинниковим механізмом; 2) підйомний кран; 3) вмивальне приладдя; 4) чайник; 5) буденівець; 6) індик; 7) гуска; 8) півень; 9) їжак шерстяний; 10) їжак бобровий; 11) велика мавпа; 12) мала мавпа; 13) бульдог; 14) сіра миша; 15) транспортер; 16) автокран; 17) міноноска; 18) глісер; 19) вантажна машина №Н-64; 20) малий трактор . Погоджуючись з думкою сучасних істориків, зауважимо, що іграшки мали на меті «заповнити» простір дитячого спілкування та стати провідниками державної ідеології, важливим засобом соціального замовлення . Очевидно, що саме ці іграшки ставали найбільш бажаним об'єктом споживання та частиною дитячої повсякденності тієї доби.